

Posudek na disertační práci Mgr. P. Nývlt „Oligarchie čtyř set v Athénách r. 411 př. n. l.“

Praha, UK 2015

Mgr. Pavel Nývlt si vybral krátký časový úsek historie k podrobnému zpracování a prověření spolehlivosti našich hlavních narativních, ale i některých dalších dochovaných pramenů metodou jejich historické, v některých případech také filologické textové kritiky. Základní narativní zdroje (Thúkydídés, Aristotelovo či Pseudoaristotelovo Athénské státní zřízení, Xenofón) kombinuje s prameny pomocnými (např. Plútarchovy a Nepotovy biografie, Diodóros Sicilský, Justinos), s dochovanými rétorskými spisy a památkami krásné literatury (Aristofanovy komedie). Epigrafické zdroje využívá v té podobě, v jaké byly editovány (tedy bez vlastní kritiky těchto pramenů, což ovšem v práci uvádí – není specialistou na řeckou epigrafiku). V heuristice byl velmi důsledný, nevynechal ani různá scholia k hlavním pramenným textům nebo údaje v Sudově Lexikonu.

V metodologickém úvodu práce nepominul nejnovější teorie přístupu ke zdrojovým textům. Chtěla bych vyzvednout to, že se některými specifickými módními trendy pohledu na historické prameny nenechal příliš ovlivnit. Je totiž zřejmé, že omezenost komunikativní přesnosti jazyka zcela platí i pro popis současné, ne pouze historické reality. Pokud se týká řečí, kterých využil, mohl se snad více věnovat jejich druhům podle zacílení (částečně jiný přístup si vyžadují řeči panegyrického charakteru či pamflety, řeči přednesené před ekklésií, projevy soudní apod.). Rozboru jednotlivých konkrétních řečí by tedy mohlo předcházet jejich zařazení do několika kategorií a autorův názor, které z těchto kategorií nejvíce důvěřuje a proč. Zcela správně poukazuje autor na to, že historikové – současníci, kteří sepsali svá díla krátce po skončení líčených událostí, hovoří rovněž k současníkům a jejich faktografické lži by tedy byly záhy odhaleny a dílo pravděpodobně odsoudily k zapomnění.

Při hodnocení pramenů patřících do oblasti krásné literatury by bylo třeba více zdůraznit to, jak hluboko bývají zakotveny v reáliích doby (fiktivní příběh se odehrává v reálných kulisách). Nejde přitom jen o tuto konkrétní práci, ale o poněkud podceňující pohled na krásnou literaturu jako historický pramen obecně. (Příklad: Ačkoli nevíme, kdo sepal Íliadu a jak to bylo s trójskou válkou, např. k postavení basileů v Řecku je tento epos nedocenitelným pramenem, stejně tak k otázkám řeckého sakrálního království, shromáždění ozbrojeného lidu, apod.). S autorovým názorem, že Aristofanovy komedie neměly nalézat politická řešení, plně souhlasím, myslím však, že se snažily odrážet aktuální politické nálady attické veřejnosti. Přesvědčivé jsou návrhy jejich datování. Mgr. Nývlt se zamýšlí také nad nedostatky poslední knihy Thúkydidových Dějin a nad jejím autorstvím. Uvádí řadu vysvětlení – nemohl by tu snad kromě uvedeného hrát roli také kratší odstup od popisovaných událostí? (Je to u antických historiků poměrně častý jev).

V přehledu **moderní literatury** (od st. 79 do str. 81) nenajdeme podrobnější představení názorů jednotlivých autorů. Nutno je sice dodat, že doktorand pracoval se skutečně úctyhodným množstvím titulů sekundární literatury a na příslušných místech

s jejich autory polemizuje, nicméně důkladné představení dosavadního stavu bádání bývá důležitou součástí úvodních pasáží dizertačních prací, což má také své praktické důvody (ukazuje, na jaké badatelské pole autor vstupuje).

Autorovým záměrem bylo především soustředit se na **detaily ve vývoji událostí r. 411** a všude, kde plní tento svůj záměr, je logický, zevrubný, přesný. Každý přístup ke zpracovávané látce přináší ovšem určitá omezení našeho pohledu. Za zamyšlení stojí, zda by neměly být uvedeny například alespoň některé analogie z historického vývoje antických městských států obecně (snaha zjednodušit proces správy státu v kritických situacích – např. analogie diktatur, vlády decemvirů v Římě apod.) O probúlech, zvolených ze všech attických fýl v r. 413, se např. na str. 98 dočteme, že se měli věnovat zejména válečné agendě, což svrchu uvedenému odpovídá. Pro význam omezení demokracie jako opatření v mimořádné zahraničně politické situaci svědčí i místa z Pseudoaristotela, jako např. *syngrafúsi peri tés sóterias*. Podle téhož pramene athénské příjmy neměly být tehdy vynakládány na nic jiného než na válku. Tyto analogie ostatně velmi dobře pozorovali Diodóros a Justinos (výťah z Pompeia Troga). P. Nývlt oběma takový přístup vytýká, myslím však, že nám svými komparacemi s římskými dějinami mohou pomoci se nad smyslem dění let 413-411 zamyslet ještě z dalších aspektů.

Mgr. Nývlt pečlivě rozebírá možnost, že zavedení oligarchie r. 411 v Athénách mohlo souviset s vyjednáváním s Peršany – na str. 112 a 125 však kategoricky tvrdí, že jim nezáleželo na typu správy řeckých obcí. Lze toto tvrzení doložit z pramenů či jinak? To, že Tissafernes nepožadoval odstranění demokracie, cituje P. Nývlt podle Heftnera 2001, jaké argumenty však pro to tento autor uvádí (v práci je nenajdeme). Opět srovnáme perskou politiku vůči maloasijským řeckým poleis v době před iónským povstáním a srov. také Thucyd. VIII 48, 1-3 – v disertaci na str. 110-111). Kromě toho jsou v práci uvedeny náznaky, že oligarchie měly být zavedeny i v dalších obcích athénské symmachie. (K tomu cit. pasáž z historika Thúkydida: VIII 64, 1 až 65, 1).

Domnívám se, že demokratický typ vlády musel Peršanům připadat nejenom složitý (vzhledem k rozdílu vůči jejich státnímu zřízení), ale v rámci zahraničně politických vztahů i značně nespolehlivý. A ovšem zřejmě i nesrozumitelný (vezměme arabské historiky, např. al-Mas'údího, který se z řeckých dějin věnuje pouze helénismu (tedy monarchii, jejíž fungování je mu srozumitelné a blízké) a z římských dějin epoše císařství, zejména pozdějšího. Kromě toho mohla být oligarchie vhodná i při vyjednáváním o míru se Spartou.

V jádru práce se P. Nývlt nejprve věnuje otázce, zda byla athénská demokracie v ohrožení již před r. 411 a jakou roli v něm sehrály výpravy na Sicílii. Hodnotí význam akce zničení hermavek jako politického signálu a fakt bezprostřední návaznosti zvolení probúlů z roku 413 na sicilskou katastrofu. Uvažuje o účelu omezení legislativní iniciativy. Jako další předehru oligarchického převratu sleduje dění na athénské námořní základně na ostrově Samos a na dvoře perského satrapy Tissaferna.

Velmi zajímavá je otázka, zda v případě vytvoření shromáždění 5 tisíc občanů šlo o minimální nebo maximální počet. V případě, že by druhá varianta byla správná, jak by byli ze seznamu vyloučeni občané, kteří dosahovali požadovaného majetkového cenzu, ale do počtu 5 tisíc by se nevešli? Mohla snad v jejich výběru panovat určitá (nebo značná) libovůle? Nebo je cifra přesná, určená na základě známých majetkových poměrů? Odkud pochází informace, že mělo jít o počet hoplítů?

P. Nývlt velmi detailně rozebírá rovněž tzv. ústavu pro budoucnost a ústavu pro přítomnost z Athénské státního zřízení. Dochází k závěru, že se do pramene dostaly různé verze, navrhované během přípravy převratu. Celkově tento zdroj považuje za dokument spíše teoretizující a Thúkydidovy dějiny za dokument popisující skutečnost, což jejich vzájemné rozdíly dosti logicky vysvětluje.

Metodologicky velmi správně zkoumá Mgr. Nývlt jednotlivé státoprávní pojmy – vyhledává jejich většinové užívání u autora, jehož interpretuje. Metodologii naší vědy by pomohlo, kdyby publikoval samostatný článek např. o užívání termínu arché u Thúkydida (a sestavil jeho přehled). Pojem je totiž v celém státoprávním vývoji antického řeckého světa stejně důležitý, jako zamlžený.

Celkově se zdá, že vnitřním faktorům vzniku oligarchie v r. 411 přikládá větší váhu Thúkydídés, vnějším Athénské státního zřízení. Nicméně souběh příčin se jistě nedá vyloučit (srov. závěr na str. 221, kde autor dává přednost Thúkydidovým vysvětlením situace). Na str. 222 (příčiny zhroucení moci oligarchie) by bylo dobré doplnit i to, že se nepodařilo získat perskou spolupráci. V „patové situaci“, kterou se peloponéská válka vyznačovala, bylo získání perské podpory jistě neobyčejně vážným faktorem. (Srov. Thucyd. VIII, 81, 1). Ostatně také Alkibiadova rehabilitace vypovídá o něčem podobném. Peršané nemuseli změnu státního zřízení Athén otevřeně požadovat, nesporně by je však potěšila.

Další dotazy a připomínky:

Str. 27: menší vhodnost označení analytisté (analytikové)

Str. 40: gnómé – existuj též možnost: kostra, opěrná síť?

Str. 60: Neostrá hranice mezi soudními řečmi a pamflety: Mezi jakým typem soudních řeč a jimi? (Na str. 61 se toto porovnání poněkud zmírňuje).

Str. 61: Lze příslušníky řeckých elit obecně opravdu považovat za spíše protidemokratické?

Str. 86: Na základě čeho lze hermovky chápat jako symbol oligarchické vlády?

Str. 149: V jakém smyslu bylo využito termínu autokrátor?

Str. 215: Proč se autor domnívá, že zasedání rady 400 nedávala mnoho prostoru pro svobodnou debatu?

Pravděpodobně neexistují žádné čestné dekrety, jimiž by Athéňané uctili Tisaferna?

U mapky na str. 259 není uveden zdroj.

Na str. 279 se hovoří o „vládě“ 5 tisíc. Jakého termínu je tu použito v řečtině? Pod vládou bychom měli rozumět pouze výkonnou moc. V Athénské ústavě 33, 1 se to rozlišuje.

Nicméně je tu zvána i *synkrasis*. Jaké by tedy bylo nejlepší řešení?

Zcela kladně lze hodnotit autorovu práci s řeckým jazykem. Úspěšně pracuje s různými variantami textu a v případě Athénské státního zřízení navrhuje cennou a velmi přijatelnou rekonstrukci části jeho znění. Také podrobné chronologické tabulky událostí či tabulka s nepochybnými i předpokládanými členy rady 400 tvoří nejenom užitečný, ale i velmi pracný doplněk jeho studie.

V Závěru studie, který už neopakuje závěry jednotlivých kapitol, přikládá perskému vlivu na oligarchický převrat r. 411 opět celkem velký význam, což považuji za správné, ovšem místy to protiřečí některým dílčím závěrům. Částečně vznikla tato situace z autorovy poctivosti, neboť nic nezamlčuje a výsledný obraz skutečně není jednoduché vyložit.

K jádru práce jsou přidány dva **dodatky**. V prvním z nich nacházíme mj. cenné závěry o volbě strategů a úloze fýl v tomto aktu, v druhém dokládá, že mimořádné komise existovaly i v demokratických Athénách (opět bychom našli analogie v dalších antických obcích).

Na první pohled by se mohlo zdát, že téma bylo vymezeno příliš úzce, naopak ale shledáváme ještě ne jeden aspekt, který je dále možno rozvinout. Práce je velmi přínosná nejen z hlediska podrobného osvětlení událostí r. 411 v Athénách a posouzení hodnoty různých pramenů k nim, ale i v širším smyslu jako příspěvek ke státoprávnímu vývoji Athén obecně. Je psána s pečlivou akribií, určité nepřilíživé nedostatky bude před její případnou publikací, kterou bych doporučovala, celkem snadné odstranit. Práce s prameny je v ní příkladná, některé malé nesrovnalosti vznikají nepochybně v důsledku velkého rozsahu studie. Připomenout je třeba i to, že autor publikoval ke zpracovávané problematice již nemálo statí, některé z nich v prestižních časopisech (LF, GLB, Eirené).

Jeho dizertační práci ráda navrhuji k obhajobě.

Brno, 28. 8. 2015

Doc. PhDr. Jarmila Bednaříková, CSc.